MARIA VULIŞICI ALEXANDRESCU

DESPRE PROFORME ÎN GALR

În definirea, clasificarea, descrierea şi caracterizarea claselor de cuvinte, GALR acordă o pondere mai mare disponibilităţilor combinatorii ale acestora decât flexiunii, ceea ce atrage şi o mai largă implicare a sensului cuvintelor în distingerea diferitelor forme.

O noutate a GALR constă în conturarea claselor semantico-funcţionale în care sunt cuprinse unităţi lingvistice cu statut şi comportament gramatical diferit, grupate împreună în virtutea disponibilităţilor combinatorii comune. Una din clasele semantico-funcţionale este cea reprezentată de *proforme*, care se suprapune, în mare, cu cea a *substitutelor*, în virtutea capacităţii lor de „a sta în locul altora”, substituindu-le sau evocându-le. Clasa *proformelor* reuneşte unităţi lingvistice foarte diferite gramatical. *Proformele* nu au referinţă proprie. Ele îşi procură informaţia semantică şi *gramaticală*[1] (subl. n. – M.V.A.) din contextul în care apar, de la un antecedent (relaţie anaforică)[2]: *Fata* ***harnică cum*** *era*, *curăţi părul de uscături* (Creangă) sau subsecvent (relaţie cataforică): *Ş-a tale zile-or fi* ***cum*** *sunt.* ***Pustii*** *ca nişte stepe* (Eminescu). Uneori sursa referenţială nu apare explicit în context, proforma obţinând informaţia deictic[3]: ***Aşa*** */****asemenea*** *ochi n-am văzut niciodată.*

În funcţie de clasa lexico-gramaticală în care se încadrează proforma, se vorbeşte despre: *proforme pronominale* – realizate prin pronume, *proforme numerale* – realizate prin numerale, *proforme adjectivale* – realizate prin adjective (*A făcut o faptă* ***bună***. *O* ***asemenea*** *faptă nu va fi uitată niciodată*), *proforme adverbiale* – realizate prin adverb (GALR, vol. I, p. 182).

În cele ce urmează ne vom opri asupra următoarelor lexeme, cu ocurenţă atât în grupul verbal, ca proforme adverbiale, cât şi în grupul nominal, ca proforme adjectivale: *asemenea*, *aşa*, *atare*, *anume*, *astfel (de)*, *altfel (de)*, *gata* (inventariate în GALR), adăugându-le pe *cum*, *oricum*, *fiecum*, *precum*, *cumva*, *altcumva*, *nicicum*: *A procedat* ***aşa***; ***Aşa*** *lucrare n-am citit de mult*.

La origine, cu excepţia lui *gata*[4], aceste substitute sunt proadverbe (adverbe pronominale, proforme adverbiale, adverbe substitute[5]). Ele apar atât în grupul verbal, ca determinanţi ai verbului: *Ion învaţă* ***bine***. ***Aşa*** *învaţă şi Ioana*, cât şi în grupul nominal,

---

[1] Vezi Pană Dindelegan 2003, p. 77.

[2] Pentru *Anafora*, vezi pe larg GALR 2005, vol. II, p. 656–672.

[3] Vezi, pe larg, *Deixis*, în GALR 2005, vol. II, p. 635–655.

[4] Lexemul *gata* nu satisface contextul adverbial stabilit de Ciompec 1985. *Gata* apare doar ca nume predicativ/predicativ suplimentar, fiind substitut al unor adjective participiale. Vezi bibliografia problemei la Grădinaru 1970, p. 117–124.

[5] Pe larg despre „adverbele substitute”, vezi Nica 1988, p. 118–145.

DACOROMANIA, *serie nouă*, *XV*, *2010*, *nr. 1*, *Cluj-Napoca*, *p. 18-23*

ca determinanți ai numelui. În această situație, proforma „cade" în proadjectiv, pentru că niciun adverb calificativ nu se distribuie cu un nume, locul lui fiind luat de adjectiv: *Ioana şi-a cumpărat o rochie* ***roşie****.* ***Aşa*** *rochie şi-a cumpărat şi Maria.*

Este un loc comun în gramatică faptul că adjectivul şi adverbul se întâlnesc în zona calificativelor[6], ambele exprimând însuşiri: adjectivul – ale substantivelor, adverbul – ale verbelor. Această trăsătură comună face să existe treceri de la o clasă lexico-gramaticală la alta; masive, dinspre adjectiv spre adverb (datorită identității de formă a adverbelor cu adjectivele la masculin singular), restrânse, dinspre adverb spre adjectiv (din pricina invariabilității formei). În clasa adjectivului intră, astfel, adjectivele provenite din adverbe, unele având referință proprie (vezi *aidoma*, *bine*, *asemenea* (postpus)[7], *împreună*, *laolaltă* etc.), iar altele, ca proforme adjectivale, substituind un adjectiv.

Am urmărit cum sunt denumite aceste substitute în volumul I al GALR: adjective de origine adverbială (p. 41), grupări locuționale (pentru *astfel de/altfel de*) (p. 48), proforme adjectivale (p. 49), adjective (p. 152), adjective invariabile provenite din adverbe (p. 165), proforme adjectivale – realizate prin adjective (p. 182), proadjective/adjective anaforice (p. 183), adjective invariabile (p. 605). În ceea ce priveşte ocurențele, toate textele ilustrative situează aceste forme pe poziția de atribut: *A avut o teză interesantă. O* ***asemenea/aşa/atare/astfel*** *de teză merită a fi publicată* (p. 178). *E un film* ***altfel*** (p. 605).

Privitor la *astfel de/altfel de*, în GALR (vol. I, p. 622) se afirmă că prepoziția *de* se grupează cu primul termen, constituind împreună cu acesta adjunctul regentului substantival. Grupările au statut de *locuțiuni adjectivale*. În ce ne priveşte, nu considerăm că aceste grupaje (cu excepția lui *fel de fel*) ar fi locuțiuni adjectivale. Prepoziția nu face corp comun cu termenul din stânga ei, ci leagă, invers, de la stânga la dreapta, un proadjectiv de substantivul pe care îl determină. Avem a face cu o „postpoziție"[8]. Proadjectivele se leagă în acest mod datorită substantivului *fel* din componența lor – *ăst fel de conduită* – unde legătura e normală, de la dreapta la stânga, substantivul *conduită* fiind subordonat substantivului *fel*. Că „postpoziția" nu face parte dintr-o eventuală locuțiune adjectivală ne-o dovedeşte posibilitatea postpunerii proadjectivului, situație în care prepoziția dispare: *o viață* ***altfel***, *indivizi* ***fel de fel***. De asemenea, argumentul că în asemenea situații prepoziția nu cere caz nu se susține, din moment ce nici în alte contexte prepoziția nu-l cere: *Te cunosc* ***de mică***, *Plângea* ***de supărată***, unde adjectivul se subordonează (pro)numelui, raportul realizându-se prin acord, nu prin conectiv.

În volumul al doilea al GALR, substitutele în discuție apar la realizările a trei funcții sintactice: atribut, nume predicativ şi predicativ suplimentar. Urmărind rea-

[6] Relația adverb – adjectiv a fost şi este în atenția a mulți cercetători; vezi Pană-Dindelegan 2003, cap. 13, unde se găseşte şi bibliografia recentă a problemei.

[7] În enunțurile *Îşi sunt* ***asemenea*** *prin ceea ce nu spun* (Blaga) şi *E un adânc* ***asemene*** */ uitării celei oarbe* (Eminescu), D. Irimia (1987, p. 155) consideră lexemul ***asemene(a)*** adverb în primul exemplu (p. 74), respectiv prepoziție în cel de-al doilea.

[8] Pe larg despre „postpoziție" şi „legături de la stânga la dreapta", vezi Draşoveanu 1997, p. 52–58.

lizările acestor funcţii prin substitutele amintite, se observă că, la atribut, acestea sunt considerate adjective invariabile antepuse provenite din adverbe: ***asemenea*** *oraş*, ***aşa*** *curaj*, ***astfel de*** *copil*, ***altfel de*** *criză* (vol. II, p. 595), specificându-se că pot fi determinanţi cu funcţie de integratori enunţiativi (vezi forma nearticulată a substantivului). Formele în discuţie sunt integrate atributului adjectival. La numele predicativ (în construcţii personale) şi la predicativul suplimentar, aceleaşi forme se inventariază la realizarea *adverbială* (subl. n. – M.V.A.) a acestora, specificându-se că lexemele sunt adverbe „pronominale”, funcţionând ca proforme.

În paranteză fiind spus, denumirea de adverbe „pronominale”, deşi încetăţenită, nu ni se pare potrivită, termenul „pronominal” însemnând ceea ce caracterizează pronumele, de pildă adjectivele pronominale sunt adjective cu provenienţă pronominală, cu rol de determinare, opunându-se adjectivelor cu rol de calificare[9]. A folosi termenul „pronominal” pentru orice substitut, indiferent de sursa referenţială, nu este potrivit. Adverbele pronominale nu provin din pronume. Se aseamănă cu acestea doar prin faptul că sunt substitute şi că au clase paralele: demonstrative, interogative etc. Pronumele sunt substitute ale numelui, în timp ce formele de care ne ocupăm sunt substitute ale adjectivului: *El este* ***dur****. Tot* ***astfel*** *sunt şi părinţii lui*, *Viaţa ta va trebui să fie* ***altfel*** *decât a noastră*, ***Oricum*** *ai ajunge*, *părinţii vor fi alături de tine*, *El e* ***Găsitu****. Se cheamă* ***aşa/astfel****, fiind un copil găsit* (vol. II, p. 274). În ultimul exemplu, formele *aşa/astfel* nu mai sunt adjectivale, ci pro-Nominale (pro-Nume)[10], substituind substantive proprii nume de persoană. În astfel de contexte proformele sunt, într-adevăr, „pronominale”.

Aceleaşi forme, cu statut de *adverb*, le regăsim şi la predicativul suplimentar. Se arată că *adverbul* poate ocupa această poziţie, dar structurile se limitează la câteva adverbe (aceleaşi): *cum*, relativ şi interogativ – adăugăm – şi exclamativ, *oricum*, *precum*, *aşa*, *astfel*, *altfel*: ***Cum*** *ţi-l închipui!*, ***Oricum*** *te-ar vedea alţii*, *ceea ce contează este* ***cum*** *te vezi tu*, ***Aşa*** *mă consideră ei* (vol. II, p. 303). În unele enunţuri, lexemele de mai sus sunt ambigue. În exemplul: ***Atent***, ***cum*** *lucra de obicei*, *a rezolvat problema fără greşeală* (vol. II, p. 216), se consideră că lexemul *atent* este un antecedent adverbial al propoziţiei relative. *Cum* este substitutul adverbului şi ambele sunt complemente circumstanţiale de mod. Lexemul *atent* poate fi însă şi adjectiv, *cum* fiind substitutul său şi amândouă sunt predicative suplimentare. Adverbele cu conţinut lexical propriu, în poziţiile sintactice de atribut, nume predicativ, predicativ suplimentar se convertesc în adjective.

În secţiunea de *Organizare discursivă*, în capitolele *Deixis* şi *Anafora*, formele de care ne ocupăm sunt considerate adjective şi atunci când determină nemijlocit substantive (ca atribute), şi atunci când sunt nume predicative, dacă antecedentul este un nume predicativ exprimat printr-un adjectiv plin semantic: *E* ***trist****. E* ***aşa*** *de o lună* (vol. II, p. 670). Se subliniază că substitutele anaforice

[9] Vezi DŞL, p. 411.

[10] Vezi Vulişici-Alexandrescu 2001, p. 471–473.

(proformele) pot fi, printre altele, *unele adjective şi locuţiuni adjectivale* (vol. II, p. 660).

Credem că verbul intermediar, copulativ sau noncopulativ, nu schimbă cu nimic valoarea semantico-morfologică a lexemelor în discuţie, ele fiind proforme adjectivale şi în prezenţa lor. Verbele nu fac decât să distanţeze spaţial lexemele de nominalul determinat; numele predicativ şi predicativul suplimentar au şi fost numite, din acest motiv, „atribute dislocate" sau „atribute la distanţă"[11]. Proformele adjectivale apar în poziţiile în care sunt ocurente adjectivele propriu-zise, excepţie făcând proadjectivul *cum*, care nu poate ocupa poziţia de atribut.

În virtutea celor de mai sus, chiar dacă la origine formele sunt proadverbe, întrucât substituie adjective, care au întotdeauna legătură cu numele, credem că era necesar ca formele de care ne ocupăm, în contextele amintite, să figureze la realizările adjectivale ale celor trei poziţii sintactice, poziţii care alcătuiesc „sistemul triadic"[12] al determinanţilor numelui. Fiind invariabile, proformele adjectivale nu se pot acorda cu numele, însă posibilităţile combinatorii prevalează asupra flexiunii.

Apreciem că propoziţiile relative cu antecedent adjectiv/proadjectiv introduse prin *cum*, el însuşi un proadjectiv (relativ), sunt subordonate modale[13] şi nu apozitive: *Lasă lucrurile* ***aşa cum*** *erau* (vol. II p. 505). În absenţa antecedentului, subordonata glisează[14] pe poziţia acestuia, devenind predicativă suplimentară: *Am găsit-o* ***cum*** *o ştii*.

Alte posibile proadjective pe care le propunem ar fi:

Ce şi ***cum***, în enunţuri de tipul: *de leneş* ***ce*** *era*, *de prost* ***ce*** *este*, *harnică* ***cum*** *era*, *deştept* ***cum*** *se credea*, înlocuiesc adjectivele antecedente care constituie sursa lor referenţială şi faţă de care propoziţia este o modală de intensitate[15].

Un enunţ ca ***Ce*** *film a luat Oscarul?* acceptă două citiri: ***ce***, considerat adjectiv pronominal, este înlocuibil cu un adjectiv calificativ, fiind un proadjectiv – un *film* ***extraordinar***, dar mai probabil cu un substantiv propriu, intenţia celui care întreabă fiind, în general, aflarea numelui: *filmul* ***Avatar***. În situaţia aceasta ***ce*** este un pro-Nume în nominativ, având funcţia de atribut categorial (nominatival). Afirmaţia noastră poate fi contraargumentată prin faptul că ***ce*** este înlocuibil prin ***care,*** iar acesta se flexionează la genitiv-dativ: ***Cărui*** *film i s-a acordat Oscarul?* Interogativul este în cazul dativ preluat de la substantivul în faţa căruia stă. Mai mult, un atribut

---

[11] Pentru demonstraţie, vezi Draşoveanu 1997, p. 154.

[12] *Ibidem*, p. 154.

[13] Pentru aceeaşi interpretare, ca modală, vezi Pană Dindelegan 1994, p. 188–189.

[14] Pentru „glisare", vezi Draşoveanu 1997, p. 276–283. Şi pentru că l-am citat pe D. D. Draşoveanu, ideile sale transpar uneori printre pagini, dar considerăm că studiile acestuia au fost prea puţin valorificate în GALR. Vezi, de exemplu, aşa-zisa apoziţie determinativă, care este de fapt o falsă apoziţie, fiind un atribut nominatival. Aceeaşi idee, de raport fals apozitiv, atributul fiind numit categorial (atribut în nominativ), se regăseşte în GALR (vol. II, p. 630).

[15] În Pană Dindelegan 2003, p. 234, ***ce*** şi ***cum*** sunt considerate adverbe de subordonare. La p. 254 se subliniază că ***ce*** are valoare adverbială pentru că substituie un adjectiv. Credem că ***ce*** este un proadverb doar în enunţuri de tipul: *merge* ***ce*** *merge*, *plânge* ***ce*** *plânge*, ***Ce*** *mult plânge!*, ***Ce*** *bună e!*

nominatival nu poate să stea în dativ (contradicție în termeni). În răspunsul la întrebarea formulată substantivul trece, însă, în dativ, iar substituitul trece în nominativ, în poziția de atribut nominatival: *Filmului* ***Avatar***. Afirmăm că dativul interogativului este, de fapt, un dativ-pronominatival[16].

În enunțuri exclamative de tipul ***Ce*** *ploaie a început!* (vol. II, p. 211*)*, ***Ce*** *copil cuminte!* (vol. I, p. 288*)*, lexemul ***ce*** este considerat adjectiv pronominal. Credem că în primul exemplu este proadjectiv, substituind un adjectiv la superlativ, iar în cel de-al doilea, este un proadverb intensiv al adjectivului, adjectiv ce poate fi şi în antepunere: ***Ce*** *copil cuminte!* ***Ce*** *cuminte copil!* În contextele ***Ce de*** *oameni!*, ***Ce de*** *etaje!*, ***de*** este un proadjectiv pentru *mulți*, *multe*[17], iar ***ce*** este un proadverb pentru *foarte*, realizând împreună superlativul adjectivului[18].

La din construcții ca *Au venit* ***la*** *oameni!*, *A băut* ***la*** *apă!* este substitut al adjectivelor *mulți*, *multă*. În GALR (vol. I, p. 630) se subliniază, pe drept cuvânt, că ***la*** nu este prepoziție, dar nu se spune ce statut are. Construcția apare doar în enunțuri exclamative, intonația fiind, în această situație, o marcă suprasegmentală de diferențiere între clasele de cuvinte.

Cantitativele ***nişte***, ***ceva*** sunt de asemenea proadjective în prezența substantivelor masive, care desemnează materia nediferențiată, materia care nu poate fi împărțită în entități (vol. I, p. 106), înlocuind adjective din seria *mult*, *puțin*: ***nişte/ceva*** *apă*. Se evită astfel tratarea lui ***nişte*** ca adjectiv pronominal nehotărât, de vreme ce nu există un pronume corespondent (vol. I, p. 261) şi a lui *ceva* ca pronume, acesta nefuncționând ca adjectiv pronominal. Cele două lexeme sunt în raport de variație liberă în prezența masivelor, reprezentând cuantificatori nedefiniți ai acestora. Cantitativul ***cât*** poate funcționa şi el ca proadjectiv: *Drumul era* ***cât*** *mi l-am închipuit* (***lung***, ***scurt***).

În concluzie, toate substitutele de care ne-am ocupat, deşi proadverbe la origine, au valoare funcțională de adjectiv. Funcționează anaforic sau deictic. Sunt elemente iterative. Au aceleaşi funcții sintactice ca substituitul, cu unele restricții. Substituind adjective, nu vor fi adverbe, iar neavând sens propriu, nu vor fi adjective propriu-zise. Numele lor, în aceste condiții, nu poate fi decât: *proforme adjectivale* sau *proadjective*. În acest fel se rezolvă încadrarea cuvintelor care fac obiectul intervenției noastre, inclusiv a lui *cum*: a) ***Cum*** *te numeşti?* ***Aşa***. ***Ion*** (pro-Nume), b) ***Cum*** *eşti?* ***Aşa***. ***Trist*** (proadjectiv), c) ***Cum*** *ai procedat?* ***Aşa***. ***Bine*** (proadverb).

Din cele arătate mai sus, reiese că lexeme foarte diferite, la origine, ca statut morfologic (adverbe, prepoziții, articole, pronume), în funcție de contextul în care apar, pot funcționa ca proadjective. Acest fapt dovedeşte limitele imprecise dintre clasele de

---

[16] Vezi Vulişici-Alexandrescu 2004. Pentru un caz (categorie gramaticală) folosit în locul altuia, vezi Neamțu 1982, p.55–58 – *nominativ prodatival*, Draşoveanu 1997, p. 121 – *genitiv pronominatival*, Neamțu 1999, p. 47 – *vocativ pronominatival*.

[17] Despre dificultățile de încadrare morfologică a lexemelor *mulți*, *puțini*, vezi Pană Dindelegan 2003, cap. 4, p. 65–74.

[18] Pentru această interpretare, vezi Vulişici-Alexandrescu 2002, p.155-156.

cuvinte, mai ales la periferia lor, trecerile de la o clasă la alta şi dificultăţile de interpretare pe care la ridică. Toate acestea au fost elemente definitorii de abordare a faptelor de limbă în GALR.

BIBLIOGRAFIE

Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.

DSL= Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira, 2001.

Draşoveanu 1997 = D. D. Draşoveanu, *Teze şi antiteze în sintaxa limbii*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997.

GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*, vol. II. *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Grădinaru 1970 = Alexandrina Grădinaru, *Contextele adjectivului şi adverbului „gata"*, în *Lucrări ştiinţifice*. *Filologie*, Constanţa, 1970, p. 117-124.

Irimia 1983 = Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1983.

Neamţu 1982 = G. G. Neamţu, *Un nominativ prodatival*, în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 55-59.

Neamţu 1999 = G. G. Neamţu, *Teoria şi practica analizei gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Excelsior, 1999.

Nica 1988 = Dumitru Nica, *Teoria părţilor de vorbire. Aplicaţii la adverb*, Iaşi, Editura Junimea, 1988.

Pană Dindelegan 1994 = Gabriela Pană Dindelegan, *Teorie şi analiză gramaticală*, Bucureşti, Editura Coresi, 1992.

Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăţi*, *controverse*, *noi interpretări*, Bucureşti, Edituira Humanitas Educaţional, 2003.

Vulişici-Alexandrescu 2001 = Maria Vulişici-Alexandrescu, *O posibilă valoare morfologică a lui „cum"*, în „Analele Universităţii din Oradea", 2001 [volum omagial Teodor Maghiar], p. 471–473.

Vulişici-Alexandrescu 2002 = Maria Vulişici-Alexandrescu, *Cu privire la „pro-adjective"*, în „Analele Universităţii din Oradea", Limba şi literatura română, Editura Universităţii din Oradea, 2002, p. 153-158.

Vulişici-Alexandrescu 2004 = Maria Vulişici-Alexandrescu, ***Ce*** *– dificultăţi de încadrare morfo-sintactică*, în „Analele Universităţii din Oradea", Limba şi literatura română, Editura Universităţii din Oradea, 2004, p. 20-28.

ON PRO-FORMS IN GALR
(*Abstract*)

The study analyses how certain lexemes like *asemenea*, *aşa*, *atare*, *anume*, *astfel (de)*, *altfel (de)*, *gata*, *cum*, *oricum*, *fiecum*, *cumva* etc. are classified morphologically and syntactically by GALR when thay occureither in the verb phrase as adverbial pro-forms or in the noun phrase as adjectival pro-forms. GALR introduces the class of substitutes, but does not make use of them when discussing the three syntactic functions likely to be discharged in a noun phrase. The Attribute is considered to be expressed by invariable adjectives of adverbial origin while the Subject Complement/Predicative Adjunct by „pronominal" adverbs. We suggest that the lexemes mentioned should be treated uniformly as adjectival pro-forms or pro-adjectives when they have any of the three syntactic functions.

Universitatea din Oradea
Facultatea de Litere
Oradea, str. Universităţii, 1